

DOKSANÜÇ HARBİ ARİFESİNDE OSMANLI DEVLETİ İLE BÜYÜK DEVLETLER ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

Dr. BEKİR SITKI BAYKAL

Tarih Profesörü

Doksanüç harbi diye tanıdığımız 1877-78 Osmanlı-Rus harbi arifesinde Osmanlı Devleti ile Avrupanın Büyük Devletleri arasındaki münasebetler, XIX. Yüz yıl cihan tarihînin akışında hususî bir mevki işgal etmektedir.

XIX ncu yüzyıl, dünya milletlerinin kendilerine yerleşecek toprak aradıkları, millî sınırları dışına taşarak başka kıtalarda, denizaşırı memleketlerde kendilerine arazi veya menfaat sağlamağa çalıştıkları bir devirdir. Bundan başka aynı asır, millî devletlerin kuvvetle ortaya çıktıkları, bâzı milletlerin millî benliklerini henüz idrâk ettikleri ve millî ittihatların vukubulduğu bir zamandır. Bir yandan makinenin ilerlemesi ve sanayiî gelişmesi, diğer yandan Fransız İhtilâlindeberi her tarafa kök salan hürriyet fikirleri ve filolojik keşifler gibi menşe ve mahiyet bakımından ayrı ayrı âmillerin tesiriyle vukua gelmekte olan bu cihanşümül hareket içinde Osmanlı imparatorluğunun mevkii, gerçekten bir özellik arz etmektedir. Garp âleminin teknik, içtimaî ve devlet teşkilâtı sahalarında yapmakta olduğu hamlelere adım uyduramıyan Osmanlı İmparatorluğu, bünyesinin icabı olarak hem içten dağılmak istiyen kuvvetlerle, hem de dışarıdan memleketi yıkmağa kalkışan kuvvetlerle aynı zamanda mücadele etmek zorunda idi. Tekmil 19 ncu asırda Osmanlı tarihînin mânâsını, kısa olarak şöyle izah edebiliriz:

Birçok yenilik hareketleri, devlet teşkilâtında ıslahat teşebbüslerine rağmen eski geleneklerine sadık kalan Osmanlı Devletini içinden parçalamaya uğraşan bazı unsurlar vardır. Bunlar, imparatorluğun içinde yaşayıp bu sırada millî şuurunu idrâk etmiş olan Sırlar, Yunanlılar, Rumenler, Bulgarlar gibi uluslardır. Sonra bunlardan başka Osmanlı hakimiyetinden kurtulmak istiyen bu milletlere, dışarıdan yardım eden devletler vardır. Bunlar da hemen hemen istisnasız bir menfaat peşinde koşuyorlar, her biri Osmanlı imparatorluğu dahilindeki hristiyanlara, insaniyet ve Hristiyanlık namına yardım etmek, onları korumak maskesi altında kendi emellerini tahakkuk ettirmeğe çalışmaktadırlar. İşte Osmanlı İmparatorluğu bir yandan bunlara karşı mücadele ederken bir yandan da kendi bünyesinde ıslahat yaparak elindekini muhafaza etmeğe çalışıyor ve 19 ncu yüzyılda teknil tarihini bu mücadele dolduruyor. 93 Harbi ise bu mücadelenin en yüksek zirvesini teşkil etmektedir.

Bizim burada izah etmek istediğimiz şey, 93 harbine müncer olan hadiseler esnasında Osmanlı İmparatorluğunun hareket hattı, kendisine yapılan bütün tazyiklere nasıl karşı koyduğu, devletin istiklâli ve şerefiyle telifi kabil olmıyan bütün bu baskılara nasıl boyun eğmediği ve bütün ümitsizliğe rağmen millî namus ve haysiyetini Türk milletinin nasıl müdafaa etmeğe karar verdiğidir.

93 Harbine müncer olan hadiselerin başlangıcı, 1875 yılı yazında o zamanki Hersek vilâyetimize tâbi bulunan Nüvesin kasabasında vergi vermek istemiyen Hristiyan teb'a ile Osmanlı zabıtası arasında çıkan bir münazaadır. Haddizatında fazla ehemmiyetli olmayan bu olay, gün geçtikçe büyüyerek tekmil Osmanlı İmparatorluğunu kökünden sarsacak bir fırtına haline gelmiş ve nihayet Osmanlı Devletine ait bir iç mesele olmaktan çıkarak umumî bir Avrupa meselesi şeklini almıştır. Az zaman zarfında Hersek'ten Bosna'ya ve Balkanların başka yerlerine sirayet eden bu isyan, hariçten bilhassa Çarlık Rusyası tarafından yardım gördüğü gibi o zaman birer vasalınız olan Sırp ve Karadağ prenslikleri de askeri kuvvetleriyle bu ayaklanmaya müdahale ediyorlar. Böylece iş büyüyor. Çarlık Rusyası, siyasetinin geleneğine uygun olarak şimdi de Osmanlı Devletini yıkmak ve memleketi parçalayarak mirasına konmak için bütün kuvvetiyle çalışmakta ve Panislavist emellerin gerçekleşmesi yolunda bütün hızıyla yürümektedir. Esasen Çarlık Rusyası, Osmanlı Devletini yıkmaya ve mirasına konmaya matuf olan büyük hedefine ulaşmak maksadiyle ötedenberi Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmak için fırsat gözlemiş, vesileler icat etmiş, eskidenberi Türkiyede yaşayan Hristiyanların hâmilîği sıfatını tıkmak istemişti. Bilhassa 1856 Paris muahedesiyle Osmanlı İmparatorluğu Avrupa devletleri ailesi içine alınıp da bütün Rus emellerine bir sed çekilelidenberi Çarlık Devleti, Balkanlardaki Hristiyanları ayaklandırmaya daha fazla bir ehemmiyet vererek bu uğurda büyük gayretler sarfetmekte idi. Rusya, bütün Slavları kendi himayesi altında birleştirmek içirt Panislavizm denilen büyük bir hareket idare etmekte idi. Bizzat İstanbuldaki Rus sefiri, Panislavizm hareketinin en faal bir unsuru olup Balkan Hristiyanlarının ayaklanmasını İstanbuldan idare etmekte idi. İgnatief'in bu husustaki muhaberatı bugün elimizdedir. Bu mektuplar içinde Padişaha karşı isyan etmesi için Mısır Hidivine yazılmış bir mektup da vardır ki bu, Rusyanın Osmanlı Devletini yıkmak için her vasıtaya başvurmaktan kaçınmadığına en canlı bir delildir.

Bütün bu kötü niyetli faaliyetlerini yaparken Çarlık Rusyası, Hristiyanlık ve insanlık maskesi altında Osmanlı Hristiyanlarını kurtarmak maksadiyle hareket ettiğini iddia etmesine, hatta bütün Avrupalılar adına hareket etmek için kendisine salâhiyet verilmesini Avrupa Devletlerinden istiyecek kadar ileri gitmesine rağmen hiç kimseyi asla sa-

mimi olmayan bu fikrine inandırmamıştır. Rusyanın başlıca emeli, Akdenize inektir. Ancak Akdeniz yolunda bulunan memleketleri ele geçirmek için Osmanlı Devletini yenmek kâfi gelmiyordu. Aynı zamanda birinci derecede Avusturya-Macaristan ve İngiliz menfaatlerine dokunuyordu. Binaenaleyh Rusyanın bu yolda karşısına çıkan Avusturya ile İngiltereyi de yenmek icap ediyordu. İşte Şark buhranı, yani Bosna Hersek isyanı neticesinde doğan 1876-77 krizi, aynı zamanda büyük siyaseti ilgilendiren bir mesele oluyordu.

Bosna ve Hersek âsilerine fiilî olarak yardım etmek suretiyle efendisine silâh çekmek gibi küstahca hareketlerinin cezasını Sırbistan ve Karadağ prenslikleri çok geçmeden görüyorlar. Osmanlı Hükümeti her ikisini de mağlûp ederek bunları büyük devletler vasıtasıyla aman dilemeğe, araya girmeleri için büyük devletlere, bilhassa Rusyaya başvururmuştur mecbur ediyor. Bunun üzerine Rusya, siyasî müzakerelerle Bâbîâliyi mütarekeye sevkedemeyince 1876 yılı yazında bir ultimatom vererek Bâbîâliyi Sırp ve Karadağlılarla bir mütareke yapmağa mecbur ediyor. Aynı zamanda Avrupanın büyük devletleri, yani Paris muahedmesini imza edip burada Osmanlı Devletinin mülkî bütünlüğünü ve istiklâlini zıman altına alan İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya Macaristan, İtalya ve Rusya devletleri, kendi aralarında ve Osmanlı Hükümeti ile yaptıkları birçok girift müzakerelerden sonra hususî tabiri ile "Şark Buhranını halletmek için İngilterenin teklifi zerine İstanbulda bir konferans toplanmasına karar veriliyor.

İşte İstanbul Sefirler konferansı diye tanınmış olan bu konferansta büyük devletlerden herbirinin ayrı ayrı gütmekte olduğu emeller, Osmanlı hükümetinin görüşü, gayeleri, iyi niyeti ve nihayet her türlü tehlike karşısında celâdeti bütün çıplaklığıyla meydana çıkmıştır.

İstanbul konferansına büyük devletlerden herbiri isterlerse bir fevkalâde murahhas gönderebilecek, isterlerse kendilerini buradaki elçileri vasıtasıyla temsil ettirebileceklerdi. Gerçekten yalnız İngiltere ve Fransa birer fevkalâde murahhas gönderdikleri halde Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya sadece İstanbul elçilerini bu işe memur etmekle iktifa etmişlerdir.

Birincikânunun ilk haftasında konferans üyeleri İstanbulda toplanmış bulunuyorlardı. Bunların içinde en mühim şahsiyet, İngiliz fevkalâde murahhası Lord Salisbury idi. Bu meşhur İngiliz devlet adamı, b zaman kırk yaşını henüz aşmış, İngilterenin en eski bir asilzade ailesinin reisi, zekâsı, siyasî görüşleri, centilmenliği ve kalemi ile şöhret kazanmış olup o zaman Hindistan nazırlığı mevkiini işgal etmekte idi. Bu vazifesi başına gelirken yolda Berlin, Viyana ve Roma'ya uğrıyarak devrin hükümet reisleri ve siyaset adamlarıyla birçok temaslar yapmış ve İstanbulda takip edeceği siyaset için kendisine ihzarî malûmat toplamıştı. Fevkalâde murahhas sıfatıyla esas ödevi şark meselesinde

Rus ve İngiliz görüşlerini birbirine yaklaştırmak, uydurmak ve iki devlet arasında Şark meselesi üzerinde bîr fikir birliği elde ettikten sonra bunu Babîâliye kabul ettirmektir. Biraz sonra göreceğimiz gibi Lord Salisbury'nin İstanbul'da sarfetmiş olduğu bütün faaliyetler, hep bu yolda olmuştur.

Konferansta Rusyayı temsil edecek olan General İgnatiyef'e gelince, bu muhakkak ki Lord Salisbury'den sonra konferansın en önemli şahsiyeti idi. Rus büyük elçisi yıllardanberi İstanbul'daki memuriyeti esnasında buradaki siyasetin bütün inceliklerine nüfuz etmiş, diplomasi hayatında pişmiş ve meslekdaşları arasında Ebulkizb veya Mantör Paşa unvanını kazanmıştı.

İstanbul konferansı toplantıları, iki kısımdır:

1) İhzarı toplantı, 2) asıl içtimalar. Asıl konferans toplanıp da Osmanlı murahhaslarıyla temasa gelmeden evvel General İgnatiyef, Avrupa devletleri murahhaslarının kendi aralarında toplanarak Babîâliye yapacakları teklifleri kararlaştırmalarının zararî olduğu fikrinde idi. Çünkü Osmanlı hükümetinden istenecek şeylerin ağır olacağını ve Osmanlı devlet adamlarının bu talepleri kolay kolay kabul etmeyeceğini iyi bilen İgnatiyef, konferansda Avrupalı murahhaslar arasında çıkması ihtimali olabilecek herhangi bir görüş ayrılığı karşısında Osmanlı mukavemetinin, artacağından ve neticede konferansın muvaffak olamadan dağılacığından korkmakta idi. Binaenaleyh her ihtimale karşı Avrupalı murahhasların önceden kendi aralarında toplanıp Babîâliye verecekleri programı hazırlamaları çok isabetli bir hareket olacaktı.

Gerçekten böyle bir ihzarı konferans, 11 Aralık ile 22 Aralık 1876 tarihleri arasında diplomatlar içinde en kıdemlisi olmak bakımından İgnatiyef'in reisliği altında ve Rus Sefaretinde içtimalar yapmış ve Osmanlı hükümetinden istenecek şeyler bir program halinde tesbit olunmuştur. Bu ihzarî konferans İgnatiyef ile Lord Salisbury'nin karşılıklı tâvizlerle bir uyuşmaları şeklinde tecelli etmiştir. Burada İgnatiyef, şark işlerinin teferruatını iyice bilmiyen İngiliz murahhası üzerinde büyük bir nüfuz kazanmağa, büründüğü iyi niyet, Avrupa adına medeniyet ve insanlık maskesi altında Bâbîâli için kabul edilmesi imkânsiz şartlara onun muvafakatini almağa muvaffak olmuştur. İgnatiyef'in bundan asıl maksadı, bu şartları reddetmek suretiyle Osmanlı hükümetini haksız bir duruma düşürmek ve onu ileride Çarlığın mutlaka yapmağa karar vermiş bulunduğu harpte İngilterenin müzaheretinden mahrum etmektir.

İhzarî konferansda saptanan bu programın esas maddeleri hülâsa olarak şunlardır:

1. Osmanlı Devleti ile Sırbistan ve Karadağ Prenslikleri arasında yapılacak sulh şartları. Buna göre her iki mağlup prenslik için de statüko prensipi esas olarak kabul olunmakla beraber hudut tashihi

maskesi altında gerek Sırbistanın, gerekse Karadağın, fakat bilhassa Karadağın sınırları Osmanlı ülkesi aleyhinde olmak üzere genişletiliyordu. Aynı zamanda Prensliklerin hukukî statüleri tam istiklâle daha fazla yaklaştırılıyordu.

2. Bosna ve Hersek'te tatbik olunacak yeni idarenin şekli. Buna göre iki vilâyet birleştirilerek bir vali tarafından idare edilecek, bu vali Büyük Devletlerin muvafakati ile Babıâli tarafından tâyin olunacak, vilâyette ise geniş bir muhtariyet kurulacaktı.

3. Bulgaristan'da kurulacak yeni idare. Buna göre Bulgaristan Doğu - ve Batı - Bulgaristan diye iki vilâyete ayrılıyor, herbiri bir vali tarafından idare edilecek ve valiler beş sene müddetle ve Hıristiyan olmak üzere Avrupalıların muvafakati ile Babıâli tarafından tayin olunacaktı. Tıpkı Bosna ve Hersek'te olduğu gibi burada da geniş ölçüde bir muhtariyet kuruluyordu.

4 ve 5 inci belgeler ise Bosna Hersek ve Bulgaristanda teşkil olunacak milletler arası komisyonlara verilecek talimat adını taşıyordu. Bunlara göre komisyonlar, adı geçen memleketlerde yapılacak ıslahata nezaret edecekler ve kendilerini muhafaza etmek üzere tarafsız bir devletin (Belçikanın) askerlerinden müteşekkil 4 ilâ 6 bin kişilik bir jandarma kuvveti bulunduracaklardı. Bunlar Bâbıâlinin kabul edeceği ıslahatın tatbik edileceğine dair garanti mahiyetinde idiler.

Böylece ıslahat programı Avrupa murahhasları tarafından tespit edildikten sonra asıl konferans, 23 Aralık 1876 da Haliç'teki Bahriye Nezaretinin divanhanesinde açıldı. Konferansın reisi, diplomasi geleneğine tamamiyle uygun olarak, Osmanlı Başmurahtası ve Hariciye Nazırı Saffet Paşa idi. İkinci Osmanlı murahhası ise Berlin Sefiri iken İstanbula getirtilen Etım Paşa idi. Saffet Paşanın Türk görüşünü izah etmek maksadiyle birbuçuk yıla yakın bir zamandanberi Balkanlarda geçen olayları ve bunlara karşı alınmış ve alınacak olan tedbirleri ihtiva eden nutku ile açılan bu konferansın, yalnız dış siyaset tarihimiz bakımından değil, aynı zamanda Devlet teşkilâtı tarihimiz bakımından da büyük bir ehemmiyeti vardır:

Gerçekten bizde birinci Meşrutiyetin ilânı, aynı 23 Aralık 1876 gününe rastlamaktadır. Bu hadise, ıslahat tarihimizin belli başlı bir dönüm noktası olup Tanzimat devri denilen 1839 ile 1876 yılları arasındaki zamanı kapamış, tarihimizde kısa ömürlü ilk meşrutiyet devrini açmıştır. İlk Meşrutiyet devri şimdi görmekte olduğumuz siyasî hadiselerin tazyiki ile doğmuş olmakla beraber yine aynı hadiselerin inkişafı ile birkaç ay sonra sona ermiş ve yerini istipdat devri dediğimiz Abdülhamidin 33 yıllık karanlık saltanatına bırakmıştır.

II. Abdülhamid Meşrutiyeti ve Kanunuesasiyi ilân edeceğini vadetmek suretiyle tahta geçirilmişti. Bu hususta hiçbir anlayış göstermeyen Abdülâziz, halledilip de yerine V. Murad Padişah olunca Kanunuesasi

ve Meşrutiyetin ilân edilmesi bekleniyordu. Fakat bu talihsiz hükümdarın, cülûsiyle alâkadar hadiseler karşısında şuurunu muhafaza edememesi, akıl hastalığına müptelâ olması, bu ümitleri gerçekleştirememişti. Üç aylık bir saltanattan sonra V. Murad, yerini II. Abdülhamide bırakmak zorunda kaldı. II. Abdülhamid daha tahta geçmeden, meşrutiyetçilerin başında bulunan Midhat Paşa ile müzakerelere girişmiş ve "esasen meşrutiyete istinat etmiyen bir devlet kabul edemem,, diyerek müfrit bir meşrutiyetçi görünmek suretiyle tahta geçmesini temin etmişti. Padişahlığa geçtiği ağustosun son günündenberi aylar geçtiği halde Kanunuesasinin hazırlanması işi bir türlü ilerlemiyor, Abdülhamid, Meşrutiyetin ilânına bir türlü karar veremiyordu. Nihayet siyâsî olayların baskısı altında, yani İstanbul konferansının toplanmasına müncer olan hadiseler karşısında Midhat Paşanın telkinleriyle gayrete gelinmiş ve ihzari konferans, ıslahat programını hazırladığı esnada Kanunuesasi hazırlıklarına büyük bir hız verilebilmişti. Son münakaşalarda Kanunuesasinin bazı maddeleri üzerinde Midhat Paşa ile anlaşamıyan Sadrazam Mütercim Mehmet Rüştü Paşa istifa ederek 18 Aralık 1876 da Midhat Paşa Sadrazamlık makamına gelmişti. Böylece memlekette yenilik, kanunuesasi ve meşrutiyet taraftarları, kayıtsız ye şartsız olarak iktidarı ellerine almış oluyorlardı.

Midhat Paşa, konferansın toplandığı gün ve konferans toplantı esnasında iken Meşrutiyeti ilân etmeğe karar vermişti. Bunun için başlıca mucip sebebi şu idi: Şimdi burada toplanmakta olan Avrupa devletlerinin murahhasları, esas itibariyle Osmanlı İmparatorluğunun yalnız birkaç vilâyetine şamil olmak üzere ıslahat yapılmasını istiyeceklerdi. Bu isteklerin, Devletin istiklâli ve şerefi ile telif edilemez bir mahiyette olacağı büyük bir ihtimal içinde idi. Halbuki Kanunuesasi ve Meşrutiyet ilân edilirse, Avrupalıların yalnız birkaç vilâyetimiz için istedikleri ıslahat, bütün memleket için kabul ve ilân edilmiş olacak ve böylece konferans lüzumsuz bir teşebbüs mevkiine sokulmuş olacaktı. Konferansı akim bırakmak için bu psikolojik andan istifade etmek çok yerinde bir hareket, hattâ siyaset tarihinde emsaline nadir rastlanır bir nümâyiş olacaktı.

Hakikaten de konferansın açılışına ait merasim ve nutuklar bittikten sonra birdenbire top sesleri işitilmiş ve hiçbir şeyden haberleri olmıyan murahhaslar, ne oluyor acaba diye hayretle birbirinin yüzüne bakmağa başlamışlardır. Hasıl olan sükûtu Saffet Paşa bozarak bu top seslerinin Kanunuesasi ve Meşrutiyeti ilân ettiğini, bu muazzam olay karşısında konferansın artık hiçbir vazifesi kalmadığını, çünkü matlup olan mahdud ıslahat yerine bütün memlekete şamil olmak üzere umumî ıslahat bu surette elde edilmiş olduğunu söyledi. Başta İgnatıyef olduğu halde murahhaslar, Hariciye nazırının sözleri üzerine bu gibi nümâyişlerle konferansın dağılamıyacağını ve kararlaştırılan program içinde çalışmalara devam olunacağını beyan ettiler. Böylece Osmanlı devlet

adamları tarafından ümit edilen netice elde edilmemiş ve konferans, çalışmalarına devam etmiştir. Bazı kimseler, Midhat Paşanın bu işte samimî olmadığını, sırf göz boyamak için Meşrutiyeti ilân ettiğini iddia etmişlerdir. Hattâ yaptığı temaslar neticesinde Türk devlet adamları ve Midhat Paşa hakkında pek de müsbet bir intiba almamış olan Lord Salisbury bile aynı fikirdedir. Halbuki Midhat Paşanın bu işte tamamiyle samimî ve ciddî düşünmekte olduğunu gösteren, buna asla şüphe bırakmıyacak mahiyette elimizde deliller vardır ki bunları başka yazılarımızda münakaşe etmiş bulunuyoruz. Burada ise teferruata girişemeyeceğiz ve sadece bütün bunları bir iftira, veya bir maksat uğrunda söylenmiş sözler olarak reddetmekle iktifa edeceğiz.

İhzarî konferansın hazırlamış olduğu program, konferansın büyük hâdiselerle dolu olan bu 23 Aralık günkü celsesinde resmî olarak kendisine verildikten sonra Osmanlı Hükümeti, bunun ihtiva ettiği teklifleri, Devletin şerefi ve istiklâli ile telif edilemediğinden kabul edemiyordu. Türk devlet adamları uzun müzakereler ve düşüncelerden sonra bilhassa şu üç noktanın kabulünü kat'î olarak reddediyorlardı: 1-Valilerin hristiyanlardan ve zâmin devletlerin muvafakatiyle tayin edilmeleri. 2 - Uluslar arası komisyonlar ve 3-Yabancı askerlerin memlekete sokulması. Babiâli öteki noktalar üzerinde münakaşaya hazır olduğunu bildirmiş ve mukabil bir proje hazırlamıştır. Burada teferruatına girişemeyeceğimiz uzun müzakereler ve münakaşalarda Babiâli görüşünde ısrar edince Avrupalılar ilk projelerini biraz tadil ve şartlarını bir parça hafifleterek 15 Ocak 1877 de bunu bir ultimatum şeklinde Osmanlı Hükümetine verdiler ve topunun birden kabulünü veya olduğu gibi reddedilmesini istediler.

Projenin bu kadarcık olsun hafifletilmesinde İngiliz Murahhası Lord Salisbury'nin büyük bir rolü olmuştur. Esas itibariyle Rus murahhası İgnatiyef'i bu kadar tâvizlere sevk ve ikna eden o olmuştur. Fakat Babiâli, bu son projeyi de kabul etmemeğe karar vermişti. Çünkü Devletin istiklâli ile telifi mümkün görülmiyen garanti ve Hristiyan valiler gibi esaslı noktalar bu sefer de projede muhafaza edilmişti. Esasen Midhat Paşa, yukarıda izah ettiğimiz gibi, ıslahat işini başka yoldan, yani meşrutiyetin ilâhiyle halletmeye ve Avrupalıların tazyikiyle memleketin yalnız birkaç vilâyetine şamil olacak tedbirleri, kat'î olarak reddetmeye karar vermiş bulunuyordu.

Bununla beraber Lord Salisbury, bu şartların Türk Hükümeti tarafından kabulünü temin etmek için elinden gelen herşeyi yapmaktaydı. Çünkü konferansın muvaffakiyetle sona ermesi, onun için büyük bir ehemmiyeti haizdi. Bu takdirde o, Şark Meselesinde Rus ve İngiliz görüşünü birbirine yaklaştırmakla Şark Meselesini şimdilik olsun halletmeye muvaffak olmuş olacak ve gerek kendi memleketinde, gerekse bütün dünyada siyâsî bir zafer kazanarak büyük bir şöhret elde etmiş olacaktı. İşte bu maksatla Lord Salisbury, Türk Devlet adamlarına ve hükümdarına mütemadiyen bu son şartları kabul ettirmek için çalışmıştır.

Padişaha takdim ettiği bir lâyhada Salisbury, konferansın muvaffakiyetsizlikle neticelenmesi halinde Türkiyenin yalnız kalacağını, taarruz etmeye karar vermiş bulunduğu asla şüphe götürmeyen Rusyanın üstün kuvveti karşısında ezileceğini, batı devletlerinin son yüzyıl içinde edindikleri tecrübeleri, istenen ıslahatı vermemesi yüzünden İngilterenin Şimal Amerikayı, Danimarkanın Schleswig - Holstein'i, Avusturyanın İtalya vilâyetlerini nasıl kaybettiklerini anlatmak ve buna benzer birtakım tarihî misaller vermek suretiyle müessir bir şekilde tasvir etmektedir.

Ancak Salisbury, Padişaha verdiği bu ihtarnameden hiçbirşey elde edememiştir. Meşrutî bir Devletin Başvekili sıfâtiyle Midhat Paşa, son ultimatomun reddini sırf hükümete değil, aynı zamanda milletin kendisine yaptırmak ve bundan doğacak mesuliyeti doğrudan doğruya milletle paylaşmak, bunu milletin arzusu olarak göstermek maksadiyle, red cevabını vermeden önce bir nevi Millet Meclisi demek olan bir "Meclisi Umumi,, topluyarak meseleyi burada müzakere etmeye karar vermişti. Esasen o anda bundan başka da bir çare yoktu. Çünkü Kânunuesasi gereğince toplanması lâzımgelen Mebuslar Meclisini, yeni millet vekillerinin intihabı için henüz kâfi derecede zaman geçmemiş olduğundan toplamağa maddeten imkân hasıl olmamıştı. İşte tam bu sırada Salisbury son bir tecrübe daha yaparak hedefini elde etmeye çalışmıştır. Midhat Paşaya yazdığı mahrem mektupta aynı surette son tekliflerin reddi takdirinde doğacak ağır mesuliyetleri"hatırlatıyor, Osmanlı Devletinin Rusyaya karşı yenilmesini mukadder gösteriyor ve projenin kabulü için son bir tavsiyede daha bulunmayı dost bir milletin mümessili sıfatiyle kendisine bir vazife sayıyordu. Fakat Midhat Paşa. verdiği cevapta kendisinin bu işte yalnız tek bir rey olduğunu, toplanacak Meclisi Umumiye, meşrutî bir devletin Başvekili sıfatiyle müessir olamayacağını, Meclisin vereceği karara göre hareket olunacağını bildiriyor.

Gerçekten 19 Ocak 1877 tarihinde toplanan Meclisi Umumî, hararetli müzakerelerden sonra sön teklifin reddine karar veriyor. İktidarda bulunan ve bulunmayan bütün devlet ricali ile Osmanlı İmperatorluğu dahilindeki dinî cemaatların reisleri bu Meclisi Umumide hazır bulunuyorlardı. Bilhassa Ermeni patriğinin ateşli nutku, müzakerelerin en heyecanlı safhasını teşkil etmektedir. Patrik, ecdadımızın kaniyle yuğrulmuş olan bu memleketi, kanımızla boyamadan bırakmanın bir korkaklık, bize yakışmıyacak bir hareket olacağını izah ederek "mademki vurulmak mukadderdir, arkamızdan değil, göğsümüzden vurulalım,, diye sonderece büyük bir talâkatle Midhat Paşanın tezini müdafaa etmişti. Sonra yine bir paşa, heyecanlı sözlerle dögüşmeden bu milletin bir karış toprağı bile feda edemeyeceğini belirtmiş ve bunu takip eden reyde bir müstenkife karşı bütün Meclis projenin reddine oy birliğı ile karar vermiştir.

Son proje reddedildiği takdirde bütün sefirler, İstanbulu terk edeceklerini evvelce beyan etmişlerdi. Hakikaten de ertesi günü bütün fevkalâde murahhas ve sefirler yerlerine birer maslahatgüzar bırakarak İstanbuldan ayrılmışlardır.

Bütün bu tehditlere ve tazyiklere boyun eğmeden devletin istiklâlini, şerefini ve haysiyetini son haddine kadar korumuş, her türlü tehlike karşısında kendisine ait olan her şeyi silâhla müdafaa etmezsiniz, kaniyle boyamaksızın bırakmayacağını göstermiş olan Türk Hükümetine, konferansın dağıldığı Ocak ayı ile Türk-Rus harbinin başladığı 23 nisan arasında bir kere daha siyâsî tazyik yapılarak kendisinden aşağı yukarı aynı şeyler istenmiştir ki bu da Londra protokoludur. Şüphesiz Londra protokoluna verilen cevap da aynı olmuştur.

Tekmil Şark Buhranı esnasında büyük devletlerin Osmanlı Devletine karşı takip ettikleri siyaset kısaca şöyle anlatılabilir: Rusya, esas istiyen taraftır. Hıristiyanlık ve insanlık adına hareket ettiğini ileri sürerek Osmanlı imparatorluğunu parçalamağa, son gününe yaklaştırmaya matuf bir siyaset takip etmektedir. Kendisine hemen bütün Avrupa devletleri adına hareket ediyorum süsünü vererek bunlardan salâhiyet istiyecek kadar ileri gitmiştir. Rusyanın Akdeniz yolu üzerinde rastladığı engel Avusturya ve İngilteredir. Avusturya, Rusların Balkanlara sarkmasına mâni olmak emelindedir ve bunun için sulh yolu ile bazı tedbirler almış, hattâ Rusya ile bir anlaşma da imzalamıştır. Avusturya, Rusyanın Balkanlara sarkmasına engel olamazsa kendisinin de bazı Osmanlı topraklarını işgal etmek suretiyle menfaatlerini korumak ve bir muvazene tesis etmek yoluna gitmiştir.

İngiltere ise her ne olursa olsun Rusların Akdenize doğru ilerlemesinin önüne geçmek emelindedir ve bunun için Osmanlı Hükümetine daima ümitler vermiş, yardıma koşacağı vadiyle onu mütemediyen oyalamıştır. Nihayet Ruslar Ayastafanosa gelince donanması Çanakkale Boğazından geçerek İstanbul önüne gelmiştir.

1870-71 Alman-Fransız harbinin yaralarından kendini henüz toplayamamış olan Fransaya gelince: her devletten daha ziyade sulhu korumak ve Yakın Şarktaki eski menfaatlerini muhafaza etmek tarafıdır. Fakat büyük siyasette fazla sözünü geçirecek bir vaziyette değildir.

Almanyanın Şark buhranı esnasında oynadığı rol, hayli mühim olmuştur. O zamanki büyük siyasetin nâzımı mesabesinde olan Bismarck, şark işleriyle doğrudan doğruya alâkadar değildir. Ancak Avusturya ile müttefiktir ve Rusya ile dost geçinmek emelindedir. Şu halde Bismarck'ın siyasetinin hedefi, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasının açılmamasını temin etmektir. Bunun için sulhun muhafaza edilmesi Almanyanın menfaati icabıdır ve birbiriyle siyaset alanında mücadele eden devletler, Yani Rusya, Avusturya ve İngiltere arasında mutavassıt rolünü oynamakta, aracılık etmektedir.

İtalyanın belli başlı bir rolü yoktur, tamamiyle pasiftir.

İşte 93 Harbi arifesinde Türk milletine yapılan siyasî tazyiki, Hükümetin buna nasıl karşı koyduğunu, her tehlikeyi göze alarak istiklâli, şerefi ve haysiyeti uğrunda gösterdiği hassasiyeti bu kısa sözlerle anlatmaya çalıştım. Bu tarihimizde istiklâl ve şerefimize, milletimizin verdiği kıymeti gösteren birçok misallerden yalnız bir tanesidir; ve bütün tarihimiz bu gibi misallerle doludur. 93 Harbinin sonunda muhakkak ki büyük kayıplara uğradık, yalnız döğüşmeden hiçbirşey vermedik. Bu zihhiyetledir ki milletimiz, içimizden birçoklarımızın babalarının veya dedelerinin kanlarını akıttığı aynı 93 Harbinde Pilevne harikasını yaratmıştır. En son olarak daha büyük çaptaki İstiklâl harbi harikası da yine milletin aynı zihniyetinden doğmuştur.

Bu millet, istiklâli, şeref ve namusu için daima her fedakârlığı göze alarak döğüşmüştür. Bu, her zaman böyle olmuştur, ve bundan sonra da başka türlü olması için hiçbir sebep yoktur.